

HETA HURSKAINEN & TEUVO LAITILA

UKRAINA ON MEIDÄN!

KIRKOT JA POLITIIKKA UKRAINAN
JA VENÄJÄN SUHTEISSA

Gaudeamus

Copyright © 2023 Tekijät & Gaudeamus

Gaudeamus Oy
www.gaudeamus.fi

Kansi: Jussi Jääskeläinen
Kartat: Salla Jokela ja Hannu Linkola

KL 32, 28, 97 • UDK 32, 28, 940

ISBN 978-952-345-205-3

Painopaikka: Tallinna Raamatutrükikoda OÜ, Tallinna 2023

SISÄLLYS

JOHDANTO	9
Rus	11
Venäjän ja Ukrainan kirkkopoliitikan yllirajaisuus	12
Kirjan keskeiset teemat	13
Kirjan rakenne	15

I

KIOVAN RUS, PERILLISET JA PERINTÖRIIDAT

1 KIOVA, ”KAIKEN ALKU”, JA MOSKOVA, ”KAIKEN PÄÄTEPISTE”?	21
Kiovan Rusin valtio ja kaste poliittisena retoriikkana	22
Kiovan Rusin kirkollinen hallinto	24
Kiovan metropoliittakunnasta Moskovaan kolmantena Roomana ..	26
Moskovalaisen ortodoksisuuden muodostuminen ja patriarkaatin perustaminen	32
Kreikkalaiskatolisen kirkon perustaminen Puola-Liettuaan	34
Puola-Liettuan ortodoksien siirtyminen Moskovan alaisuuteen	38
Valtion johtaman ortodoksisuuden muodostuminen	55
Aina petolliset kasakat?	56
2 KEITÄ ME OLEMME? UKRAINALAISUUS JA VENÄLÄISYYS 1800-LUVULLA	59
Ukrainalaisen identiteetin rakentuminen	61
Kreikkalaiskatolinen kirkko, ukrainalaisuus ja ortodoksisuuden lumo	63
Ukrainalaissivistyneistö valtion rakentajana	65
Kreikkalaiskatolinen kirkko ja ukrainalaisuus	67
Venäjän ortodoksinen kirkko, ukrainalaiset ja Venäjän ”yhtenäisyys”	69

II
UKRAINAN KIRKKO,
VENÄJÄN KIRKKO
VAI NEUVOSTOKIRKKO?

3	ORTODOKSISET KIRKOT JA	
	NEUVOSTOVALLAN RAKENTAMINEN	75
	Moskovan patriarkan viran uudelleen perustaminen.....	76
	Bolševikkien toimenpiteet ja Moskovan patriarkaatti.....	78
	Ukrainan poliittiset itsenäistymiset	81
	Kirkolliset itsenäistymispyrkimykset ja Ukrainan valtio.....	82
	Seurakuntapapiston ja Ukrainan erilaiset näkemykset.....	86
	Itsenäisen ukrainalaisen ortodoksisen kirkon perustaminen	90
	Moskovan patriarkaatti, kirkolliset uudistajat ja bolševikkien uskontopolitiikka.....	93
	Moskovan patriarkaatin lojaalisuudenjulistus ja kirkon vainot 1930-luvulla	98
	Ukrainan itsenäinen kirkko ristipaineessa	101
	Venäläiset, ukrainalaiset ja Puolan ortodoksisen kirkon perustaminen.....	105
	Kreikkalaiskatolinen kirkko maailmansotien välisessä Puolassa	108
4	UKRAINAN KIRKKOTAISTELUT	
	TOISESSA MAAILMANSODASSA	111
	Moskovan patriarkaatin toiminta ukrainalaisalueilla 1939–1941.....	112
	Millainen ortodoksinen kirkko Ukrainaan?.....	116
	Moskovan patriarkaatin tuki Stalinille saksalais miehityksen aikana.....	127
	Puolalaisen autokefaalisen kirkon loppu Ukrainassa	131
	Kreikkalaiskatolinen kirkko toisessa maailmansodassa	135
	Moskovan patriarkaatti ja Ukrainan takaisinvaltauksen aika.....	138
	Kirkon ja valtion yhteistyö jatkuu.....	141
5	KREIKKALAISKATOLISEN KIRKON	
	LIKVIDOINTI VUONNA 1946	143
	Kreikkalaiskatolisen kirkon lakkauttaminen ”paluuna” äitikirkkoon.....	144
	Kreikkalaiskatolisen kirkon hävittäminen	150
	Ortodoksisaminen tuo etuja ja ongelmia	151

6	MOSKOVAN PATRIARKAATIN TOIMINTA	
	UKRAINASSA VUOSINA 1945–1991	156
	Uskonnonvastainen toiminta Ukrainassa	158
	Uusi rooli rauhan edistäjänä ja ekumeenisena toimijana	162
	Kirkollinen vastarinta	165
	Kreikkalaiskatolisen kirkon ”paluun” puolustaminen	166
	Rusin kasteen 1000-vuotisjuhla	168
	Moskovan patriarkaatin näkemykset Ukrainasta	172
	Kirkkopoliittiset muutokset Neuvostoliiton lopussa	174
7	MOSKOVAN YKSINVALLASTA	
	KIRKOLLISEEN MONINAISUUTEEN	180
	Ukrainan poliittinen konteksti	181
	Ukrainan erillinen tie?	182
	Toisinajattelu	185
	Uudistuspolitiikka johtaa autokefaalisen kirkon uudelleen perustamiseen	187
	Hallinnolliset muutokset Pohjois-Amerikassa	190
	Ukrainan eksarkaatista autonomiseksi Ukrainan ortodoksiseksi kirkoksi (UOK)	191
	Kreikkalaiskatolisen kirkon uusi alku	192
	Ukrainan monet kirkolliset vaihtoehdot	194

III
VENÄLÄINEN MAAILMA,
PYHÄ RUS JA
ITSENÄINEN UKRAINA

8	MOSKOVAN PATRIARKAATIN UKRAINA-	
	POLITIikka VUOSINA 1991–2013	199
	Valtion rajat eivät voi rajoittaa kirkon rajoja	201
	Kiovan patriarkaatti – uhka Moskovan patriarkaatin yhtenäisyydelle?	204
	Ukraina sivustaseuraajana ortodoksis-katolisessa ekumeniassa	206
	Moskovan kirkon imperialismin tukipilarit	209
	Moskovan hegemonia ja patriarkaatti Ukrainassa	211
	Pitkä vuosi 2008 ja patriarkka Kirillin valtaannousu 2009	217
	UOK ja kansalaisyhteiskunta	220
	Venäläinen maailma, Pyhä Rus ja Kirillin vierailut Ukrainassa	222

9 ITSENÄISYYS, UKRAINALAISUUS JA	
KIRKOT VUOSINA 1991–2013	230
Uusi itsenäinen kirkko, Kiovan patriarkaatti	231
Patriarkka Filaretin ukrainalainen kirkko	236
Politiikka ja kirkkojen sisäiset kiistat	242
Konstantinopoli ja Moskova keskustelevat autokefaliasta	245
Kamppailu Kiovan Rusin perinnöstä	249
Kreikkalaiskatolisesta kirkosta tulee yleisukrainalainen kirkko	253
10 ARVOJEN VALLANKUMOUS, SOTA JA	
ITSENÄINEN KIRKKO UKRAINAAN	257
Ukrainan kirkot ja Maidan	258
Autokefaliakeskustelun politisoituminen Maidanin jälkeen	263
Kreikkalaiskatolinen kirkko –	
roomalaiskatolisuuden ja ortodoksisuuden välissä?	265
Presidentti Porošenko ja autokefalia	267
Konstantinopoli, Moskova ja Ukraina	274
Ortodoksisen hajaannuksen tulevaisuudennäkymiä	284
OKU:n ja kreikkalaiskatolisen kirkon reaktiot isänmaan uhkaan ..	287
Ukrainan uskonnolliset yhteisöt ja Venäjän propaganda	289
Kirkolliset reaktiot sotaan	290
Ukrainan kirkot ja venäläinen maailma	290
11 TAVOITTEENA RUS-JOHTOINEN ORTODOKSISUUS	293
Protestit Maidanilla ja Ukrainan arvojen vallankumous	294
Pyhä Rus uutena tulkintana venäläisestä maailmasta	297
Krimin valtaus ja sota Itä-Ukrainassa	299
Kreetan yleisortodoksinen kokous vuonna 2016 ja Ukraina	303
Moskovan patriarkaatti ja OKU:n perustaminen	306
Autokefalian myöntämisen vaikutukset ekumeniaan	312
Moskovan patriarkaatti ja vaihtoehtoinen ortodoksinen yhteys	314
Ukrainan sota ja Moskovan patriarkaatin argumentaatio	318
Ukrainan ortodoksisen kirkon itsenäistyminen	321
Sota ja Ukrainan kirkkojen asema ekumeniassa	325
LOPUKSI: UKRAINAMME?	329
VIITTEET	335
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	385
HENKILÖ- JA PAIKANNIMIHAKEMISTO	407
KIRJOITTAJAT	416